# INDEX LECTIONUM

IN

## LYCEO REGIO HOSIANO BRUNSBERGENSI

PER HIEMEM

ANNI MDCCCLII — III A DIE XV OCTOBRIS

INSTITUENDARUM.

PRAECEDIT DR. FRANCISCI BECKMANN DE PYTHAGOREORUM RELIQUIIS COMMENTATIO.



Brunsbergae,
impressit C. A. Heyne.
1852

LYCEI REGII HOSIANI PRORECTOR

# DR. LAUR. FELDT,

PROFESSOR PUBL. ORDIN. ET NONNULLARUM SOCIETATUM LITTERARIARUM SODALIS.

## LYCEI REGII HOSIANI BRUNSBERGENSIS

# PRORECTOR ET SENATUS

### CIVIBUS SUIS

# S.

Non ignoratis, Commilitones humanissimi, quo studio et ardore post F. A. Wolfium, Prolegomenorum Homericorum illustrem scriptorem, a viris doctis artis criticae historicum quod vocatur genus exercitatum sit. Etenim tanquam certamen quoddam inter eos ortum est periclitandi, quis plurimos a Platone dialogos, orationes a Cicerone, ab aliis alia vetustatis monumenta abiudicare posset; nec theologi defuerunt, qui magna cum confidentia sacrorum adeo librorum fidem et auctoritatem impugnare ac subvertere auderent. Scilicet spreta plerumque testimoniorum auctoritate libros praeoccupata opinione sibi suspectos ex sententiis et sermonis colore sive ex internis quas vocant rationibus e genuinorum numero esse removendos demonstrare conabantur. Verum etiam in hoc studiorum genere plures reperiuntur thyrsigeri, quam veri vates; nec pauca operum in discrimen adductorum aut aliorum industria iam restituta in pristinam suam auctoritatem aut certe digna sunt et idonea, quae ab accusatorum criminationibus vindicentur. Exempla ipse Wolfius suppeditat; nam orationis Marcellianae et aliarum, quas ille repudiavit, atque adeo carminum Homericorum satis multi patrocinium susceperunt. Sed ad intelligendum, quam facile qui de librorum fide ex sententiarum potissimum et sermonis colore iudicare studet, in errorem induci possit, vix ullum opus criticum accommodatius videtur, quam Gruppii Prof. Berol. de Pythagoreorum fragmentis commentatio, ante aliquot annos Academiae Borussicae desideriis evocata [1], qua vir doctus, exceptis Philolaicis, quibus Boeckhius v. ill. patrocinatus est [2], omnia fere Pythagoreorum quae feruntur ex quadraginta et pluribus etiam Archytae, Cliniae, Euryphami, aliorum, partim, ut videtur, satis antiquis [3]) commentationibus de rebus diversissimis fragmenta [4] non solum supposita, sed etiam ab uno eodemque scriptore et quidem ab homine Judaeo, Philonis Judaei discipulo, paullo

---

[1]) Inscripta est commentatio: „Ueber die Fragmente des Archytas und der älteren Pythagoreer. Eine Preisschrift von Dr. O. F. Gruppe. Berlin 1840." Nuper idem de cosmologicis Graecorum systematis commentationem scripsit (Die kosmologischen Systeme der Griechen. Berlin 1850), paullo post (1852) a Boeckhio refutatam, qua in sua de Pythagoreorum fragmentis sententia etiam nunc se perstare fatetur p. 129.

[2]) Boeckh, Philolaos des Pythagoreers Lehren. Berlin 1819.

[3]) De Archyteis cf. Aristot. (*περὶ τῆς Ἀρχύτου φιλοσοφίας γ'* et *τὰ ἐκ τοῦ Τιμαίου καὶ τῶν Ἀρχυτείων ά*) apud Diog. Laert. V. 25. coll. comment. not. 5. cit. p. 5. et p. 26. Aristot. Probl. 16, 9. Metaph. VIII. 2. Rhet. III. 11. Theophr. Met. 3. Eudem. ap. Simpl. in Aristot. Phys. f. 98. B. 108. A., Chamael. ap. Athen. XIII. p. 600. F. Varr. de R. R. I. 1. Vitruv. de Archit. VII. p. 155.; de reliquis Epigen. ap. Clem. Al. Strom. I. p. 397., Juba Maurus. ap. David. in Aristot. Categ. p. 28 (Plagge de Juba II. Monast. 1849. p. 13. 77.), Philo Jud. de Aetern. Mundi p. 489.

[4]) Cf. Comment. not. sq. cit. p. 30. sqq.

post Christum natum supposita esse contendit. Nam omnium plurimis argumentis ille quidem sententiam suam comprobavit, nec tamen ullum protulit, quin aut ex manifestis erroribus profectum aut certe speciosum magis quam verum sit, adeo ut, si non ab omnibus, at certe a Gruppii criminationibus Pythagoreorum fragmenta plane vindicari possint. Demonstrare id iam ante aliquod tempus peculiari libello instituimus [5]), sed quaestionem nondum ad finem perduximus. Quare nunc quidem h. l. eam persequemur.

Confirmat igitur Gruppius suam de Pythagoreorum fragmentis sententiam potissimum eo, quod a vera Pythagoreorum ante Platonem doctrina ex Philolai fragmentis et Aristotelis sententiis Pythagoricis cognoscenda recedant et plurima cum Platonicae et Aristotelicae, tum Judaicae et imprimis quidem Philonis Judaei et Veteris Testamenti doctrinae ac dictionis vestigia suppeditent.

Verum ad argumenta eius a Philolao et Platone et Aristotele petita quod attinet, l. c. iam luculentissimis veterum scriptorum testimoniis demonstravimus, etiam post Platonem et Aristotelem, ab Echecrate quidem Phliasio et Xenophilo Chalcidico, Platonis fere aequalibus, qui vulgo ultimi veterum Pythagoreorum haberentur, certe usque ad Nearchum Pythagoreum Tarentinum, Catonis maioris familiarem [6]), in Graecia et Italia satis multos vixisse viros, qui, quamquam etiam Platonis et Aristotelis et aliorum philosophorum doctrinam quodammodo cognitam haberent, tamen Pythagoreorum nomen sibi vindicassent aut certe ab aliis Pythagorei nominati essent (De Pythag. Reliq. p. 7—11). Ex toto vero Pythagoreorum illorum numero, sub quorum nominibus aliquid servatum esset, praeter Philolaum et Timaeum Locrum et Ocellum Lucanum, porro demonstravimus, nullum reperiri, quem constaret ante Platonis aetatem floruisse; de plurimorum enim aetate nihil prorsus memoriae esse proditum; ex iis vero, quorum aetas quodammodo definiri posset, omnium antiquissimos Platonis aetate vixisse, et longe praestantissimum, Archytam Tarentinum, Platone, familiari suo, non maiorem aetate, ut multi opinarentur, sed minorem fuisse (p. 12—15). Mature autem Pythagoricam doctrinam coeptam esse cum Platonica confundi, et ipsum Archytam non solum Platonis intimum familiarem, sed etiam talem fuisse philosophum, ut dubitari posset, an Platonicae doctrinae magis, quam Pythagoricae addictus fuisset (p. 16—24). Praeterea etiam aliis Pythagoreis cum Platone familiaritatem aliquam intercessisse (p. 24), et nonnullos a veteribus scriptoribus modo Pythagoreis, modo Platonicis annumerari (p. 10. 17). Quodsi Archytae ac reliquorum, qui aetate non possent Platone superiores poni, Pythagoreorum fragmenta a Philolai placitis recederent et Platonicam doctrinam redolerent, inde non sequi, ut pro suppositiciis habenda essent (p. 25). Item ne Aristotelicae quidem aut Stoicae doctrinae vestigia, quae in nonnullis reperirentur aut reperiri dicerentur, ad omnium fragmentorum fidem examinandam idonea esse, quamquam dubitari non posset, quin Archytae Praedicamenta *περὶ παντὸς* inscripta, sed ab alio Archytae *περὶ παντὸς* opusculo, fortasse Aristoteli iam cognito, diversa (p. 26. not. 149), ac nonnulla alia, iam dudum de fide suspecta, sane sive fraude sive per errorem librariorum supposita essent (p. 28).

Haec fere de Gruppii argumentis, addita fragmentorum enumeratione (p. 30. sqq.), in commentatione iam edita disputavimus.

Restat, ut Judaicae ac Philonianae doctrinae ac dictionis vestigia, quae in Pythagoreorum fragmentis inesse Gruppio visa sunt, percenseamus.

---

5) Commentatione Berolini edita: „De Pythagoreorum Reliquiis (1844) 1850.“

6) Plutarch. Cat. mai. 2. *Νεάρχῳ δέ τινι τῶν Πυθαγορικῶν ξένῳ χρησάμενος* (sc. *ὁ Κάτων*) *ἐσπούδασε τῶν λόγων μεταλαβεῖν*. cf. Cic. de Sen. 12. Verum etiam post Nearchum Tarentinum fuerunt, qui Pythagoricae doctrinae studium profiterentur, donec Neo-Pythagorei qui vocantur totam disciplinam et ipsam vitam Pythagoricam revocarunt. Cf. Hertz, De P. Nigidii Figuli studiis atque opp. Berol. 1845. p. 23. sqq.

Jam vero sane negari non potest, revera in nonnullis fragmentis passim sententias et dictiones reperiri, quae ad Judaicae doctrinae ac loquendi modi similitudinem accedant [7]. Sed ob eiusmodi similitudines ipsa fragmenta nondum statim ab Judaeo homine repetenda sunt. Nam, ut Judaei, quanquam sacris et institutis et moribus longe a Graecis veteribus discrepant, tamen a communi Graecorum omniumque hominum sensu et intelligentia non abhorruerunt, ita sententiae ac dictiones cum Judaeorum doctrina et loquendi modo congruentes non raro etiam apud Homerum, Herodotum, Platonem, alios Graecorum veterum scriptores reperiuntur [8], qui Judaeos vix nomine noverunt et saepius docent, quae Judaicae doctrinae plane repugnent; Philo autem, qui passim mire cum Pythagoreorum fragmentis congruit, in Graecorum veterum scriptis non minus, quam Judaeorum libris volutatus fuit et Platonem imitando ita effinxit atque expressit, ut ab ipsis Graecis alter Plato nuncuparetur [9]. Quare in quaestione a Gruppio instituta non solum similitudinum, sed etiam discrepantiarum, quae inter fragmentorum Pythagoricorum et Judaeorum doctrinam intercedant, ratio habenda, in singulisque fragmentorum sententiis ac dictionibus, quae Judaicae aut Philonianae doctrinae et orationis speciem habere videntur, accuratissime inquirendum est, num a Graecorum ingenio et indole ac philosophorum veterum placitis revera alienae et solis Judaeis propriae sint, necne; et hoc quidem quaeratur eo magis necesse videtur, quod de omnibus rebus, ad quas sententiae a Gruppio in suspicionem vocatae spectant, de deo, de hominis natura, de lege, de regia dignitate, de parentibus rite colendis non solum Judaei, sed etiam Graeci veteres satis copiose exposuerunt.

1. Jam vero fragmentorum de deo sententias Gruppius minime qua par est ratione illustravit. Nam quod saepius affirmat, Judaicam de deo uno in iis reperiri doctrinam et hoc maxime differre suppositas reliquias a genuinis Philolai et Alcmaeonis [10], id multis fragmentorum locis, quibus de pluribus diis sermo est, aperte repugnat. Archytas enim apud Stob. Flor. 43, 134: *δεῖ τὸν νόμον τὰ περὶ θεοὺς καὶ δαίμονας καὶ γονέας καὶ ὅλως τὰ καλὰ καὶ τίμια πρᾶτα τίθεσθαι*, et alibi idem de legibus deorum, de studio deos cognoscendi, de Jove loquitur [11]; Theages item de diis superis et inferis, Phintys de diis nataliciis [12]; et praeterea etiam Onatas, Clinias, Euryphamus, Polus Lucanus, Diotogenes, Sthenidas, Perictione, Dius Pythagorei de pluribus diis mentionem faciunt [13]. Neque ullo fragmentorum loco negatur plures esse deos aut aperte affirmatur unum esse, sed eadem prorsus fragmentorum ratio est atque plurimorum librorum Graecorum, in quibus modo de diis, modo simpliciter de deo sermo est. Nam omnes fere Graecorum scriptores inde ab antiquissimis temporibus

---

[7] Quare ante Gruppium iam plures fuerunt, qui Pythagoreos et Judaeos doctrinae quadam communione sociatos aut ipsum Pythagoram a Judaeis lege Mosaica institutum esse putarent. Cf. Hermipp. ap. Joseph. c. Apion. I. p. 1345. ed. Oxon., Clem. Al. Strom. V. p. 662. Anton. Diogen. ap. Porphyr. Vit. Pyth. 11., Euseb. Praep. Ev. VIII. 6. Cf. Tiedemann, Griechenlands erste Philos. p. 237. Hug. Grot. de Verit. Rel. christ. p. 98.

[8] Cf. Ackermann, das Christliche im Plato 1835. Bogan, Homerus *ἑβραΐζων* sive comparatio Homeri cum scriptoribus sacris. Oxon. 1658., Hug. Grotii Annot. in Vet. Testament. ed. Vogel. 1775. Id. de Verit. Rel. christ. I. 7. 39. Wetstein Nov. Test. c. Annot. al.

[9] Euseb. Hist. Eccl. II. 4. Suid. v. *Φίλων*. Cf. Vett. Testimon. de Philone Judaeo in Philonis Opp. ed. Mangey. T. I. p. XXI. sqq. Fabricius de Platonismo Philonis Judaei in Opusc. Historico-critico-litterar. Hamb. 1738. p. 149. sqq. Grossmann Quaestiones Philon. I. Lips. 1829. p. 5.

[10] Grupp. l. c. p. 20. 72. 135. 138. 139. Alcmaeo Pythagoreus dubius est. Brandis Gesch. d. Philos. I. p. 507.

[11] Archyt. ap. Stob. Flor. 43, 129; 3, 76; 43, 134.

[12] Theages ap. Stob. Flor. 1, 67. Phintys ibid. 74, 61.

[13] Onatas ap. Stob. Eccl. I. p. 92. Clinias ap. Stob. Flor. 1, 66. Euryphamus ibid. 103, 27. Polus ibid. 9, 54. Diotogenes ib. 48, 64. Sthenidas ib. 48, 63. Perictione ibid. 79, 50. Dius ibid. 65, 16.

non solum de diis, sed, nescio an vim divinam sentientes singulis diis superiorem, etiam de deo loqui soliti sunt. Res tam nota est, ut vix commemoratione egeat; sed non raro, ubi de deo loquuntur, reperiuntur sententiae non indignae, quae vel nunc ediscantur et memoria teneantur. Sic Homerus Od. 14, 443: ἔσθιε, inquit,

ἔσθιε, δαιμόνιε ξείνων, καὶ τέρπεο τοῖσδε,
οἷα πάρεστι· θεὸς δὲ τὸ μὲν δώσει, τὸ δ' ἐάσει,
ὅττι κεν ᾧ θυμῷ ἐθέλῃ. δύναται γὰρ ἅπαντα.

Pindarus Ol. I. 64:

εἰ δὲ θεὸν ἀνήρ τις ἔλπεταί τι λαθέμεν ἔρδων, ἁμαρτάνει.

Aeschylus Sept. adv. Theb. 621:

θεοῦ δὲ δῶρόν ἐστιν εὐτυχεῖν βροτούς.

Sophocles Aj. 383:

ξὺν τῷ θεῷ πᾶς καὶ γελᾷ κὠδύρεται.

Menander ap. Stob. Ecl. I. p. 28:

ἅπαντα σιγῶν ὁ θεὸς ἐξεργάζεται.

Horatius Carm. I. 34, 13: — Valet ima summis
Mutare et insignem attenuat deus
Obscura promens. [14])

Item inter prosaicos scriptores cum alii [15]), tum philosophi, ut Xenophon, quem Cicero iam reprehendit, quod Socratem modo de deo, modo de diis loquentem faciat [16]), Memor. I. 4, 13: οὐ τοίνυν μόνον ἤρκεσε τῷ θεῷ τοῦ σώματος ἐπιμεληθῆναι, ἀλλ' ὅπερ μέγιστόν ἐστι καὶ τὴν ψυχὴν κρατίστην τῷ ἀνθρώπῳ ἐνέφυσε. Plato de Rep. II. p. 381. B. ἀλλὰ μὴν ὁ θεὸς καὶ τὰ τοῦ θεοῦ πάντῃ ἄριστα ἔχει. Aristoteles de Coelo II. 3: θεοῦ δὲ ἐνέργεια ἀθανασία, reliqui, et ipse Cicero, non magis, quam Xenophon, cuius de deo et diis loquendi consuetudinem reprehendit, sibi constans, cf. Tusc. I. 27: „Nec vero deus ipse, qui intelligitur a nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta."

Jam vero sic sane etiam Pythagorei nostri non raro simpliciter de deo disputant, ut Archytas ap. Stob. Ecl. I. p. 710. Flor. I. 73. 76. 77., ap. Jambl. Protr. p. 46. sqq., ap. Joann. Damascen. p. 46. ed. Gaisf., Hippodamus ap. Stob. Flor. 103, 26., Euryphamus ibid. 103, 27., Pempelus ib. 79, 52., Perictione ib. 1, 63., Ecphantus ib. 48, 64—66., Sthenidas ibid. 48, 63., Diotogenes ib. 43, 130. 48, 61., Onatas ap. Stob. Ecl. I. p. 92., Aristaeo ib. II. p. 350., Lysis et Archippus ap. Athenag. Legat. p. Christ. 6. p. 25. ed. Oxon. Nec paucas quoque de deo sententias proferunt memorabiles et partim vix Judaeo homine indignas. Nam deum, θεόν, docent, numerum esse ineffabilem, ἄρρητον [17]); omnium initium, medium, finem [18]); movendi principium, mente melius, ad formandam substantiam necessarium [19]); ducem, ἁγεμονεύοντα, omnium optimum, κράτιστον, qui, ut imperator exercitum, gubernator

[14]) Cf. Winiewsky in Museo Rhen.-Guestfal. I. 1. p. 36. Peters Theolog. Soph. Monaster. 1845. p. 7.

[15]) Cf. Herodot. I. 31. 34. IV. 79. VII. 10. 46. VIII. 111. al. Xenoph. de Rep. Lac. 15, 2. Demosthen. Philipp. I. p. 42. al.

[16]) Cic. de nat. deor. I. 12.

[17]) Lysis ap. Athenag. l. c. Λύσις δὲ . . . ἀριθμὸν ἄρρητον ὁρίζεται τὸν θεόν, ubi Valckenaerius de Aristobulo Judaeo p. 78. not. 16. ed. Luzac. sine ratione (cf. not. 26) ῥητὸν legendum putat.

[18]) Archytas apud Jambl. Protr. IV. p. 60: ὁ θεὸς ἀρχά τε καὶ τέλος καὶ μέσον ἐντὶ πάντων τῶν κατὰ δίκαν τε καὶ τὸν ὀρθὸν λόγον περαινομένων. Conf. Not. 27. De ὀρθοῦ λόγου locutione ante Stoicos iam usitata cf. Plat. de Legg. II. p. 659. d.

[19]) Archytas in egregio de tribus rerum principiis, substantia et forma et deo, movendi principio, ceteris superiore, fragmento ap. Stob. Ecl. I. p. 710., quocum praeter Theophrast. Metaph. 9. p. 322. 14.

nautas, mens animum, ita mundum ducat, *ἀγεῖται*[20]); a sensibus quidem humanis remotum, sed mente percipiendum[21]); praestantem homini bono virtute ac felicitate[22]), et iis succensentem, qui corporis voluptatem pluris faciant, quam animi[23]); hominem vero deo esse cognatum et similem[24]), ad rerumque naturam et ipsum deum contemplandum et imitandum in hunc mundum constitutum[25]). Sed similia aut eadem prorsus etiam satis multi alii veterum philosophorum docuerunt, quorum libri num forte ab Judaeo homine suppositi sint, nulla suspicio est. Nam etiam Empedocles et alii deum ineffabilem, *ἀθέσφατον, ἀκατονόμαστον* dixerunt[26]), Plato item ex Orphico carmine omnium initium, medium,

---

et Syrian. in Aristot. Metaph. p. 365. ed. Brandis. et Boeckh. Philol. p. 45. sqq. conferatur Plat. Tim. p. 48. E. Phileb. p. 23. C. sqq. (Diog. Laert. III. 69. Plut. Plac. phil. I. 3. Brandis Gesch. d. Philos. II. p. 297.) et Aristot. Phys. VIII. 1. Metaph. XII. 8. Hartensten. de Archyt. fragm. p. 14. Quod ad vocabula attinet, quae aliis in hoc fragmento suspecta fuerunt, de *ὠσία, ἐστώ, ὕλη* vocibus cf. Plat. Cratyl. p. 401. C., Philol. ap. Boeckh. p. 62. 139. 141. Plat. Tim. p. 69. A. Phileb. p. 54., de *εἶδος* et *μορφώ* vocabulis Philol. ap. Boeckh. p. 58. 168., de *τὸ μὴ ὄν* locutione praeter Philolai *ἄπειρον* (Boeckh. p. 47. sqq.) cf. Karsten. Xenophan. Reliq. p. 109. Parmenid. Reliq. p. 152. Plat. Soph. p. 258. E. Quod in fine disputationis Archytas deum mente meliorem dicit (*τὸ δὲ τοιοῦτον* — sc. *τὸ ἐξ αὐτῶ κινατικόν* — *οὐ νόον μόνον ἦμεν δεῖ, ἀλλὰ καὶ νοῶ τι κρέσσον· νοὼ δὲ κρέσσον ἐντί, ὅπερ ὀνομάζομεν θεὸν, φανερῶς*), id nescio an ad Anaxagorae doctrinam spectet (Brandis l. c. I. p. 246 sqq.). Ceterum cf. etiam Archyt. ap. Stob. Flor. 1. 76: *δορυφορεῖται τὰ μήονα τῶν ἀγαθῶν τὰ μέζονα . . . ὁ δὲ νόος τὸν θεόν.* Speusipp. ap. Stob. Ecl. I. p. 58: *τὸν νοῦν οὔτε τῷ ἑνὶ οὔτε τῷ ἀγαθῷ τὸν αὐτόν, ἰδιοφυῆ δέ.*

[20]) Archytas ap. Stob. Flor. I. 76: *οὗτος γὰρ* — sc. *ὁ θεὸς* — *ὁ κράτιστός ἐντι καὶ ὁ ἀγεμονεύων καὶ τούτω ἕνεκα καὶ τὰ ἄλλα τῶν ἀγαθῶν δεῖ παρῆμεν· στρατεύματος μὲν γὰρ ἁγεῖται στραταγός, πλωτάρων δὲ ὁ κυβερνάτας, τῶ δὲ κόσμω θεός, τᾶς ψυχᾶς δὲ νόος.* Praeter Philolaum (not. 29) cf. Aristot. de Mundo 11.

[21]) Onatas ap. Stob. Ecl. I. p. 92. *ὁ μὲν ὦν θεὸς αὐτὸς οὔτε ὁρατὸς οὔτε αἰσθητός, ἀλλὰ λόγῳ μόνον καὶ νόῳ θεωρατός· τὰ δ' ἔργα αὐτῶ* (cf. Xenoph. Memor. IV. 3, 13) *καὶ πράξιες κτλ.* Crito item ap. Stob. Ecl. II. p. 350., Archytas ap. Jambl. Protr. p. 58. De similibus aliorum philosophorum sententiis cf. not. 30.

[22]) Archyt. ap. Stob. Flor. 1, 73. *διαφέρει δὲ θεὸς ἀνθρώπω ἀγαθῶ, ὅτι θεὸς μὲν οὐ μόνον εἰλικρινῆ καὶ διυλισμέναν ἔχει τὰν ἀρετὰν ἀπὸ παντὸς τῶ θνατῶ πάθεος* (cf. Philol. ap. Boeckh. p. 167), *ἀλλὰ καὶ τὴν δύναμιν αὐτᾶς ἄτρυτον πέπαται καὶ ἀνυπεύθυνον ὡς πρὸς αἰωνίων ἔργων* (cf. not. 21.) *σεμνότατά τε καὶ μεγαλοπρέπειαν.* Id. ib. I. 77. Hippodamus Thurius ib. 103, 26. Similes sententiae reperiuntur apud Xenophont. Mem. I, 6. 10., Diog. Laert. VI. 105., Aristot. Eth. ad Eudem. VII. 12. Magn. Mor. II. 15. Polit. VII. 1., Stob. Ecl. II. p. 198. 282.

[23]) Archyt. ap. Joan. Damasc. p. 46. *νεμεσῇ δὲ καὶ ἁ φύσις καὶ τὸ θεῖον* (cf. Plat. Min. p. 319. a. *νεμεσᾷ γὰρ ὁ θεὸς*) *τᾷ τούτων διακρίσει κτλ.* Haec Archytae sententia, Aristippi ap. Diog. Laert. II. 90. et Eudoxi ap. Aristot. Eth. Nic. X. 2. Diog. Laert. VIII. 38. Stob. Ecl. II. p. 75. doctrinae contraria, vix differt ab ea, quam Nearchus Tarentinus, Catonis maioris familiaris, Archytae iam tribuit ap. Cic. de Sen. 12.

[24]) Diotogenes ap. Stob. Ecl. 43, 130: *ἀπ' αὐτῶ* — sc. *θεῶ* — *ἐσμεν καὶ κεκοινωνήκαμεν τῶ θείω.* Item Eurysus ap. Clem. Al. Strom. V. p. 662. Idem docuerunt Plato Gorg. p. 507. E. Tim. 90. A. al., Aratus Phaen. 5. *τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν*, sc. *Διός*, Cleanth. hymn. in Jov. 4., alii.

[25]) Eurypham. ap. Stob. Flor. 103, 27. *τὸ θήϊον ἄνθρωπον πολυτελέστατον ζῶον ἐς τὸν κόσμον ἐξῴκισεν, ἀντίμιμον μὲν τᾶς ἰδίας φύσιος κτλ.* Item Archyt. ap. Jambl. Protr. IV. p. 46. sqq. (Hartensten. de Archyt. fragment. p. 31. sqq.) — Sed cf. Plat. Theaet. p. 176. A. Tim. p. 47. B. al.

[26]) Empedocl. ap. Ammon. in Aristot. l. de Interpret. f. 199. b. ed. Ven. 1545. Brandis I. p. 224. De Platone cf. Brandis II. p. 343. Cf. not. 17.

finem[27]), Aristoteles movendi principium[28]), Philolaus ducem, *ἁγεμόνα*, optimum, *κράτιστον*[29]), Plato boni ideam vix mente percipiendam[30]); nec propius cetera Pythagoreorum de deo placita a reliquorum veterum philosophorum sententiis ad Judaicam de deo doctrinam accedunt[31]).

Verum ex philosophis, de quorum scriptis nulla suspicio est, non pauci iam eandem prorsus atque Judaei de deo uno doctrinam professi sunt. Nam Euclides Megaricus et Stoici unum esse deum docuerunt pluribus nominibus ornatum[32]); Antisthenes populares deos multos, naturalem unum esse dixit[33]); et Xenophanes unum esse deum iam via et ratione demonstrare ausus est teste scriptore libri qui Aristoteli tribuitur de Melisso, Xenophane, Gorgia c. 3. p. 41. ed. Mullach. *εἰ δ' ἐστὶν ὁ θεὸς ἁπάντων κράτιστον, ἕνα φησὶν αὐτὸν προσήκειν εἶναι· εἰ γὰρ δύο ἢ ἔτι πλείους εἶεν, οὐκ ἂν ἔτι κράτιστον καὶ βέλτιστον αὐτὸν εἶναι πάντων* (cf. Brandis l. c. I. p. 360. sq.). Atque eadem haud dubie plurium etiam aliorum veterum Graecorum sententia fuit[34]), quamquam non pauca fragmentorum, in quibus de uno deo sermo est, ut notum illud Sophoclis: *εἷς ταῖς ἀληθείαισιν, εἷς ἐστιν θεός κτλ.*[35]), de fide in suspicionem vocata sunt[36]).

Ex Pythagoreis autem, quos novimus, praeter anonymum quendam a Gruppio neglectum[37]), nemo hanc vere Judaicam de deo uno doctrinam diserte proposuit, nisi qui, quod nonnullis locis popularium aliquot deorum mentionem fecit, solus omnium Gruppii criminationes effugit, Philolaus. Mirum hoc sane videtur, sed verum est. Nam popularium deorum nominibus, ut Parmenides, Empedocles, alii, non utitur nisi ad ideas suas philosophicas sive ad ingenii sui commenta significanda, siquidem ignem mundi centralem Vestam et Matrem deorum, humiditatem frigidam *Κρόνον*, calidam *Διόνυσον*, naturam igneam *Ἄρην* et terrenae vitae principium *Ἅιδην* nuncupavit[38]), adeoque haud dubie non plus auctoritatis iis

---

27) Plat. de Legg. IV. p. 715. E. *ὁ μὲν δὴ θεὸς, ὥσπερ ὁ παλαιὸς λόγος, ἀρχήν τε καὶ τελευτὴν καὶ μέσα τῶν πάντων ἔχων κτλ.* cf. Lobeck. Aglaoph. p. 529. sqq. cf. not. 18.

28) Aristot. Phys. VIII. 1. Metaph. XII. 8. Cf. not. 19.

29) Philol. ap. Boeckh. p. 151. *ἐντὶ γὰρ ὁ ἁγεμὼν καὶ ἄρχων θεός κτλ.* Id. ib. p. 165: *ὁ δὲ κόσμος — ὑπο ἑνὸς — κρατίστω καὶ ἀνυπερθάτω κυβερνώμενος.* cf. not. 20.

30) Plat. Rep. VII. p. 517. B. cf. not. 21.

31) Cf. not. 22—25.

32) Diog. Laert. II. 106. *οὗτος* — sc. *ὁ Εὐκλείδης* — *ἓν τὸ ἀγαθὸν ἀπεφαίνετο πολλοῖς ὀνόμασι καλούμενον· ὅτε μὲν γὰρ φρόνησιν, ὅτε δὲ θεὸν καὶ ἄλλοτε νοῦν κτλ.* De Stoicorum doctrina idem VII. 135. *ἕν τε εἶναι θεὸν καὶ νοῦν καὶ εἱμαρμένην καὶ Δία, πολλαῖς ἑτέραις ὀνομασίαις προσονομάζεσθαι.* Cf. Deicks de Megar. doctr. p. 26. Item scriptor libri de Mundo, qui Aristoteli tribuitur, cap. 12: *εἷς δὲ ὢν πολυώνυμός ἐστι, κατονομαζόμενος τοῖς πάθεσι πᾶσιν, ἅπερ αὐτὸς νεοχμοῖ.*

33) Cic. de nat. deor. I. 13.

34) Aristot. Phys. VIII. 1. Metaph. XIV. 7. Speusipp. ap. Cic. N. D. I. 13. Lobeck Aglaoph. p. 959. De Anaxagora et Platone cf. Brandis l. c. I. p. 251. II. p. 348.

35) Soph. ap. Clem. Al. Protr. p. 63. cf. Lessing. Leben d. Soph. Opp. T. VI. p. 355. ed. Lachm. De locutione *ταῖς ἀληθείαισι* cf. Meineke Menand. et Philem. Reliq. p. 32. 410.

36) Bentl. opusc. p. 462. Boeckh. Graec. Trag. princip. c. 12. p. 148.

37) Pythagoreus anonymus (Neo-Pythagoreus?) ap. Justin. Cohort. ad gent. p. 20: *ὁ μὲν θεὸς εἷς, αὐτὸς δὲ οὐχ ὥς τινες ὑπονοοῦσιν ἐκτὸς τᾶς διακοσμήσιος, ἀλλ' ἐν ἑαυτῷ ὅλος ἐν ὅλῳ τῷ κύκλῳ, ἐπισκοπῶν πάσας τὰς γενέσιάς ἐστι, κρᾶσις ἐὼν τῶν ὅλων αἰώνων καὶ ἐργάτας τῶν αὐτοῦ δυναμίων καὶ ἔργων* (cf. not. 21.), *ἀρχὴ ἁπάντων, ἕν, ἐν οὐρανῷ φωστὴρ καὶ πάντων πατὴρ, νοῦς καὶ ψύχωσις τῶν ὅλων, κύκλων ἁπάντων κίνασις.* Cf. Cyrill. c. Julian. I. p. 30. Lobeck. Aglaoph. p. 920. c.

38) Stob. Ecl. I. p. 488: *Φιλόλαος πῦρ ἐν μέσῳ περὶ τὸ κέντρον ὅπερ Ἑστίαν τοῦ παντὸς καλεῖ καὶ Μητέρα θεῶν κτλ.* Procl. in Euclid. p. 46. sqq. *ὁ Φιλόλαος τὴν τοῦ τριγώνου γωνίαν*

tribuit, quam astronomi recentiores, qui sidera deorum nominibus distinguunt. De deo autem non solum ut ceteri Pythagorei loquitur, simpliciter *θεοῦ* vocabulo utens, ut apud Stob. Ecl. I. p. 422: ubi *κόσμον* ait *εἶμεν ἐνέργειαν ἀΐδιον θεῶ τε καὶ γενέσιος κατὰ συνακολουθίαν τᾶς μεταβλαστικᾶς φύσιος*[39]), sed etiam, ut Euclides Megaricus et Antisthenes et Xenophanes, unum esse deum, addito numero, affirmat. Nam, ut Jamblicho teste docuit, unum esse rerum principium[40]), quod placitum ab Aristotele iam Pythagoreis tribuitur[41]), ita apud Stob. Ecl. I. p. 420: *ὅδε ὁ κόσμος*, inquit, *ἐξ αἰῶνος καὶ ἐς αἰῶνα διαμένει εἷς ὑπὸ ἑνὸς τῶ ξυγγενέω κρατίστω καὶ ἀνυπερθάτω κυβερνώμενος*[42]), et apud Philonem, qui, si non verba, at certe sententiam Philolaicam referre Boeckhio visus est, de Opif. M. p. 24: *ἐντὶ γάρ*, inquit, *ὁ ἁγεμὼν καὶ ἀπάντων θεὸς εἷς ἀεὶ ἐών, μόνιμος, ἀκίνατος, αὐτὸς αὐτῷ ὁμοῖος, ἅτερος τῶν ἄλλων*[43]). Quibuscum consentiens Athenagoras Legat. p. Christ. 6. p. 25. de Philolai doctrina: *καὶ Φιλόλαος δέ*, inquit, *ὥσπερ ἐν φρουρᾷ πάντα ὑπὸ θεοῦ περιειλῆφθαι λέγων*[44]) *καὶ τὸ ἕνα εἶναι καὶ τὸ ἀνωτέρω τῆς ὕλης δεικνύει*, et Syrianus in Aristot. Metaph. p. 365. ed Brandis.: *Ὅλως δὲ οὐδὲ ἀπὸ τῶν ὡσανεὶ ἀντικειμένων ᾔδεσαν, ὡς μαρτυρεῖ Φιλόλαος τὸν θεὸν λέγων πέρας καὶ ἀπειρίαν ὑποστῆσαι, διὰ μὲν τοῦ πέρατος τὴν τῷ ἑνὶ συγγενεστέραν ἐνδεικνύμενος πᾶσαν συστοιχίαν, διὰ δὲ τῆς ἀπειρίας τὴν ταύτης ὑφειμένην, καὶ ἔτι πρὸ τῶν δύο ἀρχῶν τὴν ἑνιαίαν αἰτίαν καὶ πάντων ἐξῃρημένην προέταττον, ἣν Ἀρχαίνετος*[45]) *μὲν αἰτίαν πρὸ αἰτίας*[46]) *εἶναί φησι, Φιλόλαος δὲ τῶν πάντων ἀρχὰν εἶναι διισχυρίζεται, Βροντῖνος δὲ ὡς νοῦ παντὸς καὶ οὐσίας δυνάμει καὶ πρεσβείᾳ ὑπερέχει*[47]). Tam prope profecto nemo Pythagoreorum, quorum fragmenta Gruppius in suspicionem vocavit, ad Judaicam de deo uno doctrinam accessit; sed e contrario Onatas ap. Stob. Ecl. I. p. 92., etsi, ut reliqui, modo de diis, modo de deo loquitur, tamen aperte negat, non esse nisi unum deum, et praeter summum rerum moderatorem plures esse alios et potestate diversos deos affirmat: *δοκείη δέ μοι καὶ μὴ εἷς εἶμεν ὁ θεός, ἀλλ' εἷς μὲν ὁ μέγιστος καὶ καθυπέρθερος καὶ ὁ κρατέων τῶ παντός, οἱ δ' ἄλλοι πολλοὶ διαφέροντες κατὰ*

*τέτταρσιν ἀνέθηκε θεοῖς, Κρόνῳ καὶ Ἅιδῃ καὶ Ἄρει καὶ Διονύσῳ . . . ὁ μὲν γὰρ Κρόνος πᾶσαν ὑφίστησι τὴν ὑγρὰν καὶ ψυχρὰν οὐσίαν, ὁ δὲ Ἄρης πᾶσαν τὴν ἔκπυρον φύσιν, καὶ ὁ μὲν Ἅιδης τὴν χθονίαν ὅλην συνέχει ζωήν, ὁ δὲ Διόνυσος τὴν ὑγρὰν καὶ θερμὴν ἐπιτροπεύει γένεσιν ἧς καὶ ὁ οἶνος σύμβολος ὑγρὸς ὢν καὶ θερμός κτλ.* Boeckh. p. 94. 153. sqq.

39) Boeckh. p. 168. Huc nescio an etiam fragmentum quod exstat ap. Stob. Ecl. I. p. 452. referendum sit, in quo Boeckhius p. 96. *θεὸς* vocabulum, quod in codicibus legitur, delevit: *τὸ δὲ ἡγεμονικὸν (Φιλόλαος ἔφησεν) ἐν τῷ μεσαιτάτῳ πυρί, ὅπερ τρόπεως δίκην προϋβάλλετο τῆς τοῦ παντὸς σφαίρας ὁ δημιουργός, θεός*.

40) Jambl. in Nicom. Arithm. p. 109. *ἓν ἀρχὰ πάντων*. Boeckh. p. 150.

41) Aristot. Metaph. XIII. 6. *μοναδικοὺς δὲ τοὺς ἀριθμοὺς πάντες εἶναι τιθέασι, πλὴν τῶν Πυθαγορείων ὅσοι τὸ ἓν στοιχεῖον καὶ ἀρχήν φασιν εἶναι τῶν ὄντων*. Cf. Eudor. ap. Simpl. in Aristot. phys. f. 39. a.

42) Boeckh. p. 165. Item Anaxagoras unum esse mundum (*τὰ ἐν τῷ ἑνὶ κόσμῳ*) et unam mentem, *νοῦν κοσμοποιοῦντα*, posuit. Brandis l. c. I. p. 251. sq. f. 244. o.; nam alii infinitos mundos posuerunt. Stob. Ecl. I. p. 496.

43) Boeckh. p. 151.

44) Cf. Platon. Phaedon. p. 62. B. Boeckh. l. c.

45) Hartenstenius *Ἀρχύτας* pro *Ἀρχαίνετος* legendum putat (De Archytae fragm. p. 13), quamquam Stobaeus praeter Archytam in perditis suis excerptis etiam Archaeneti philosophi mentionem fecisse traditur a Photio Bibl. 167.

46) De hac locutione Gruppio p. 116. suspecta cf. Aristot. Metaph. XII. 10. *δοῦλος πρὸ δούλου, δεσπότης πρὸ δεσπότου*, de part. an. IV. 8: *ὄργανον πρὸ ὀργάνου*. Plut. Plac. phil. I. 13. *στοιχεῖα πρὶν* (leg. *πρὸ*) *στοιχείων*.

47) Cf. Boeckh. l. c. p. 54. 151. 158. Hartensten. l. c. p. 12.

*δύναμιν.* Mirum igitur, quod Gruppius, Judaeorum literas aucturus, non Philolai potius, quam reliquorum Pythagoreorum fragmenta Judaeo suo Alexandrino vindicare studuit. Certe quamdiu ipsi non contigerit, ut Platonis et Aristotelis opera una cum Homeri, Pindari, Aeschyli, Sophoclis carminibus Judaeorum genti vindicet, tamdiu profecto non erit, quod Pythagoreorum illorum, quae feruntur, fragmenta ob suam de deo doctrinam ab aliis, quam a Graecis scriptoribus profecta statuamus.

2. At nova difficultas inde oritur, quod „fragmentorum auctor" Gruppio non modo unum deum coluisse, sed in duobus fragmentis ex praecepto Mosaico etiam simulacra deorum et imagines repudiasse et aversatus esse videtur. De Dii enim Pythagorei fragmento, quod exstat ap. Stob. Flor. 65, 17., haec disputat Gruppius p. 135: „In den Worten, welche dem *Διὸς* beigelegt sind, sehen wir den Abscheu vor Götzenbildern hindurchblicken, wenn es heisst: *ἁ δέ γα εὐμορφία τοῖς ποτοπτίλλουσιν ἁδονὰς παρέχει ποθερπύζοισα, καθάπερ ἄγαλμα ἢ γραφὰ ἢ ἅτερον χειρόκμητον ἐπίτευγμα.* Schon dass Bilder an sich verführerisch sein sollen und verführerischer, als die lebendige Natur, ist wenig griechisch gedacht; allein der Jude scheint sich ganz zu verrathen in dem Worte *χειρόκμητον*, das, so gelegentlich und unschuldig es auch hier zu stehen scheint, doch nimmermehr einem Griechen in den Mund kommen konnte. Alles wird uns klar, wie wir die Septuaginta zur Hand nehmen; denn hier ist *χειροποίητος* von Götzenbildern das Gebräuchliche, z. B. statt aller anderen Stellen Levit. 26, 1: *οὐ ποιήσετε ὑμῖν αὐτοῖς χειροποίητα.* Dass nun in unserem Fragment nicht dasselbe Wort, aber doch ein ganz analog gebildetes steht, thut nichts zur Sache; vielleicht würde sich in dieser Abweichung sogar ein Bewusstsein von der Kenntlichkeit jenes anderen abspiegelen. Auch könnte der Verfasser sich gewählter im Griechischen ausdrücken wollen." Item de Pempeli Pythagorei fragmento, quod exstat ap. Stob. Flor. 79, 52: *οὐθὲν ἂν θεῷ*[48]) . . . *ξόανον ἢ ἱερον ἔχοιμεν ἐν χρημάτων κτήσει πατέρος ἢ καὶ προπάτορος γήρᾳ παρειμένων ἢ καὶ ματέρων τὰν ἰδίαν δύναμιν ἐχουσῶν· ὁκότ' ἂν γὰρ ἀγάλλῃ τις γέρασι καὶ τιμαῖς τοὺς γενετόρας, ἀγαθὰ τίθητι θεός· καὶ γὰρ οὐδ' ἂν ἐπάκοος ἔπελεν αὐτῶν· σεμνὸν γάρ τι καὶ θείας φύσιος πεπαμένον ἁμῖν τὸ τῶν φιτυσάντων ἵδρυμά ἐστι καὶ ζωόντων πολὺ μαλλότερον*[49]) *ἢ τῶν ἀνεμψύχων ἱδρυμάτων·* de hoc igitur fragmento Gruppius p. 139: „In den Worten *ξόανον* und *ἵδρυμα* scheint sich wieder derselbe Bilderhass auszusprechen, den wir schon vorhin kennen lernten."

Sed caveamus, ne nodos in scirpo quaeramus. Nam postremum hoc Pempeli fragmentum una cum *ἵδρυμα* voce, quae Gruppio in suspicionem venit, totum transscriptum est ex Platonis Legibus, ut, si quid haberet, quod ad Judaicae doctrinae similitudinem accederet, id non a Judaeo, sed a Platone repetendum esset. Plato enim de Legg. XI. p. 931. D.: *οὐδὲν*, inquit, *πρὸς θεῶν τιμιώτερον ἄγαλμ' ἂν κτησαίμεθα πατρὸς*[50]) *καὶ προπάτορος παρειμένων γήρᾳ καὶ ματέρων τὴν αὐτὴν δύναμιν ἐχουσῶν, οὓς ὅταν ἀγάλλῃ τις τιμαῖς, γέγηθεν ὁ θεός· οὐ γὰρ ἂν ἐπήκοος ἦν αὐτῶν· θαυμαστὸν γὰρ δήπου τὸ προγόνων ἵδρυμα ἡμῖν ἐστι, διαφερόντως τῶν ἀψύχων.* Itemque etiam in reliquis sententiis Pempeli disputatio e Platonis Legibus desumta, nec quidquam fere mutatum est, nisi *ἄγαλμα* in *ξόανον* et pauca quaedam alia, quae Judaica manu non indigebant. Nam

---

[48]) Excidisse aliquid apparet, et Gesnero auctore haud scio an ex Platonis verbis de Legg. XI. p. 931. D. *πρὸς τῶν θεῶν τιμιώτερον* restituendum sit, quamquam etiam *θειότερον ξόανον* vel *θεῷ ξόανον μᾶλλον ἱερον* aut simile aliquid restitui potest.

[49]) Similes comparativorum formae sunt *λωΐτερος* Hom. Od. I. 376. II. 141., *ἀμεινότερος* Mimn., Phryn. Ecl. p. 54., *κακιότερος* Jacobs Anthol. Pal. III. p. 733., *χειρότερος, μειότερος, μειζότερος*, aliae. Cf. Lobeck. Phryn. p. 136.

[50]) Cf. Sophocl. Antig. 680. Bkh.: *τί γὰρ πατρὸς θάλλοντος εὐκλείας τέκνοις Ἄγαλμα μεῖζον ἢ τί πρὸς παίδων πατρί;*

ξόανα, quae Gruppio non minus, quam ἱδρύματα, scriptoris in simulacra odium exprimere videntur, antiquitus a Graecis non minus religiose culta sunt, quam ἀγάλματα [51]), et quamquam Plato Atheniensis, qui Phidiae statuis haud dubie magis, quam ligneis simulacris delectatus est, ξοάνων nusquam mentionem fecit, tamen Sophocles non dubitavit drama ξοανηφόρους inscriptum Atheniensibus in scena dare spectandum [52]). Ceterum Pempelus l. c. nihil aliud docet, quam Plato, ab omni imaginum odio alienus: nullum nobis pretiosius esse simulacrum, quam patres aut avos senectute confectos, quos si quis honoribus decoret, deum gaudere sive boni facere, preces eorum audientem; et viventium quidem, qui dona nobis precari possint, parentum vel maiorum imagines pluris etiam faciendas esse, quam inanimatas, quae non possint.

Aliam Dius l. c. sententiam protulit, sed deorum imagines non magis detestatur, quam Pempelus. Nam verbis a Gruppio allatis et sqq.: ἁ δέ γα εὐμορφία τοῖς ποτοπτίλλουσιν ἁδονὰς παρέχει ποθερπύζοισα καθάπερ ἄγαλμα ἢ γραφὰ ἢ ἄτερον χειρόκμητον ἐπίτευγμα· διὸ κἂν θέλοιμι [53]) ἔγωγε ἄτερον ἔχεν ἢ αὐτὸς ἦμεν εὔμορφος, ὥσπερ καὶ οἶνον πιεῖν ἁδὺν καὶ πολύωρον ἢ αὐτὸς ἦμεν βουνός [54]), his igitur verbis e disputatione de formositate desumtis non significat, imagines esse detestandas et illecebris repletiores, quam rerum naturam, quae Gruppii l. c. fuit sententia, sed luce clarius formositatem dicit in animos irrepentem spectatoribus aeque voluptariam esse atque simulacrum vel picturam vel aliud opus manu elaboratum, ideoque se malle formositate, quam alius habeat, delectari, quam ipsum esse formosum, et vinum suave ac vetustum malle se bibere, quam ipsum esse vineam! Quae sententia in simulacra non plus odii spirat, quam Platonis sententia Hipp. mai. p. 298. A.: οἵ τέ γέ που καλοὶ ἄνθρωποι, ὦ Ἱππία, καὶ τὰ ποικίλματα πάντα καὶ τὰ ζωγραφήματα καὶ τὰ πλάσματα τέρπει ἡμᾶς ὁρῶντας, ἃ ἂν καλὰ ᾖ. Imo Dius aeque ac Plato — ex omnium Graecorum sensu, quem optime ipsum ἄγαλμα vocabulum exprimit (nam originem ducit ab ἀγάλλειν ideoque recte iam ab antiquis grammaticis exponitur: καλλώπισμα πᾶν, ἐφ' ᾧ τις ἀγάλλεται καὶ χαίρει, Ruhnk. ad. Tim. Soph. p. 3.), — ex communi igitur Graecorum sensu Dius aeque ac Plato simulacris se delectari fatetur. Tota autem Dii disputatio non aliorsum spectat, nisi ut ostendatur, de formositate corporis neminem esse beatum praedicandum. Pergit enim paullo post: ἀλλ' ὑποδραμών τις σχέδον φάσει· ἀλλ' ἐγὼ χαίρω ἐπὶ τᾷ ἐμαυτῶ εὐμορφίᾳ, τῷ καὶ ἀτέρως ἀγάλλεσθαι· ποθ' ὃν ὑποβλήδαν φατίζω πάλιν· ἀγάλλευ, μειράκιον, εὐδαίμονα μὲν γὰρ οὐκ ἔχω ὅπως σε φατίζω. Et alibi apud Stob. Flor. 65, 16, disputationem suam, ut videtur, exordiens: τίνας ποτέ, inquit, χρὴ κρίνεν εὐδαίμονας; ἢ νὴ Δία τὼς σκάνεος [55]) καλλονὰν ἔχοντας, δώραμα φύσιος; τούτως γὰρ ὡς ἔνι

[51]) Pausan. II. 19. 3. C. O. Müller Archaeol. der Kunst. §. 68.

[52]) Schol. ad Aeschyl. Sept. adv. Theb. 197.

[53]) θέλειν h. l., nisi quid excidit, malle verbi potestatem obtinet, qua βούλεσθαι non raro usurpatur. Cf. Bos. Ellips. Gr. p. 769. ed. Schaef., Hermann ad Viger. p. 884.

[54]) De βουνὸς voce, quam Gruppius p. 134. barbaricam esse, et Dio, Pythagoreo personato, ex Alexandrina V. T. versione innotuisse putat, alio loco disputandum erit. Verum non solum apud Aeschylum Suppl. 117. 128. et Polybium III. 83. et Strabonem VI. p. 274. iam reperitur; sed etiam ab Herodoto IV. 192. disertis verbis iam Graecorum linguae vindicatur, et accuratius etiam a Phrynicho Ecl. p. 355. Doriensium dialecto, qua Pythagorei usi sunt. Praeterea cf. Herodot. IV. 199. Pausan. II. 4, 7.

[55]) σκᾶνος sive σκῆνος vox, quae Gruppio non minus, quam βουνός (v. not. 54), suspecta videtur, de corpore humano, umbraculo animi (cf. Schol. in Theocr. Jd. 15, 16), ut alios mittamus, iam a Democrito ap. Stob. Flor. 1, 39. 10, 66. 62, 65. (Mullach. Democr. Abder. Opp. p. 185. 292) et a Nicandro Coloph. Theriac. 742. Alexiph. 447. usurpatur, σκηνοῦν vero verbum, inde formatum, a Platone Rep. X. p. 610. E. al. Sunt, qui etiam apud Sophocl. Antig. 782. σκήνεσι pro

μασσότερον [56]) οἱ πλεῦνες ὡς θεὼς ἢ θεῶν ἱδρύματα περιέχοντι καὶ θεραπεύοντι, θρησκείοντες οὐ καλὰν θρησκείαν [57])· καὶ ὄντως ἐμοίγε κατοπτίλλεται ἔχεν τι σεμνὸν καὶ θαυμαστῶ ἄξιον· τὼς μὲν γὰρ ἀτέρως τῶν ἀνθρώπων χάριν ἀπαιτεῦντι οἱ εὖ ἔρξαντες, τοῖς δ'εὐμόρφοις τοὔναντίον οἱ εὐεργετήσαντες, ὅτι καὶ ὑπέμειναν εὖ παθεῖν ὑπ' αὐτῶν· τούτως τέως ὧν εὐδαίμονας οἶδα, ἕως ἔμμεν δοκοῦντι τοῖς τὰν ὥραν αὐτῶν βολομένοις ὀπωρίξασθαι. Ubi iam obtestandi νὴ Δία formula satis indicat loquentem non esse Judaeum.

Quod vero ad χειρόκμητον vocem attinet, quae Gruppio l. c., quoniam in Alexandrina V. T. versione de imaginibus χειροποιήτοις sermo sit, perquam suspecta videtur, equidem nec video, quapropter vetere scriptore Graeco indigna sit, nec sentio, quid imaginum odii exprimat. Nam vere simulacra sunt opera χειρόκμητα, et res artificiosas sive manu elaboratas non solum Septuaginta V. T. interpretes, sed etiam Herodotus, Plato, Aristoteles, Demosthenes, alii χειροποίητα vel χειρόκμητα nominarunt. Herodotus enim I. 195: σφρηγῖδα δ'ἕκαστος ἔχει καὶ σκῆπτρον χειροποίητον. Plato Critia p. 118. C.: ἄπιστον μὲν τὸ λεχθέν, ὡς χειροποίητον ἔργον, πρὸς τοῖς ἄλλοις διαπονήμασι τοσοῦτον εἶναι. Aristot. Meteor. II. 1. τὰ δὲ πηγαῖα ὕδατα πάντα χειρόκμητα. Demosthen. 71, 22: καὶ ταῦτα (sc. χαρακώματα, τείχη) μέν ἐστιν ἅπαντα χειροποίητα καὶ δαπάνης πολλῆς προσδεῖται, ubi τὰ χειροποίητα opponuntur iis, quae ipsa natura suppeditat. Ac talium locorum plures etiam alii apud veteres scriptores reperiuntur [58]). Quo accedit, quod χειρόκμητον vocabulum apud Dium non otiosum est, sed ad artificiosa opera significanda requiritur, siquidem non quovis opere delectamur.

Sed ut revera Pempeli ac Dii verba minus longe ab imaginum odio et detestatione aliena sint, Gruppii tamen sententiam de Judaeo fragmentorum auctore nullo modo sustentant. Nam praeter Judaeos etiam Xenophanes Eleates, Heraclitus Ephesius, Antisthenes Cynicus, Zeno Stoicus, Varro, Cicero, alii, quorum opera nemo Judaeis vindicabit, deorum simulacra repudiarunt. Cicero enim De nat. deor. I, 27: „Quis tam coecus, inquit, in contemplandis rebus unquam fuit, ut non videat, species istas hominum collatas in deos aut consilio quodam sapientum, quo facilius animos imperitorum a vitae pravitate converterent, aut superstitione, ut essent simulacra, quae venerantes deos ipsos se adire crederent." De Varrone Augustinus Civ. Dei IV. 31: „Dicit etiam, antiquos Romanos plus, quam annos centum et septuaginta deos sine simulacro coluisse. Quod si adhuc, inquit, mansisset, castius dii observarentur. Cuius sententiae suae testem adhibet inter cetera etiam gentem Judaeam, nec dubitat illum locum sic concludere, ut dicat: qui prima simulacra deorum populis posuerunt, eos civitatibus suis et metum demsisse et errorem addidisse [59])." De Zenone Stoico, qui teste Diogene Laertio deum humana specie carere dixit [60]), Clemens Alexandr. Strom. V. p. 691.: λέγει δὲ καὶ Ζήνων, ὁ τῆς Στωϊκῆς κτίστης

---

κτήμασι substituant; sed cum Ferdin. Schultzio, amico meo, Gymnasii nostri Directore, h. l. κλήμασι legendum existimo: „Ἔρως, ὃς ἐν κλήμασι πίπτεις h. e. qui adolescentes invadis." Cf. Aeschin. p. 77, 6: κλήματα τὰ τοῦ δήμου.

[56]) Cf. Not. 49. et Orell. Opusc. Gr. sent. et mor. T. II. p. 707.

[57]) Indigne fert h. l. Dius, formosos homines a plerisque tanquam deos aut deorum statuas coli; idque obsequium haud sane laudandum, οὐ καλὰν θρησκείαν, nominat. Cf. Zeno Stoic. ap. Diog. Laert. VII. 21.

[58]) Cf. Herodot. II. 149. Thucyd. II. 77. Xenoph. Cyr. Exp. IV. 3, 4. Aristot. Meteor. IV. 3. Polyb. IV. 64. Arrian. Exp. Al. IV. 28, 3.

[59]) Cf. Plutarch. Vit. Num. 8. (v. not. 67). Tertull. de Idol. 3. Pellegrino, Ueber den Religionsunterschied d. röm. Patric. und Plebej. p. 8. sqq.

[60]) Diog. Laert. VII. 147.: θεὸν δὲ — μὴ εἶναι ἀνθρωπόμορφον. Item reliqui plerique veterum philosophorum deum ἀσώματον esse docuerunt. Cf. Diog. Laert. III. 77. V. 32. Cic. de nat. deor. I. 12. Xenoph. Mem. IV. 3, 13.

αἱρέσεως, ἐν τῷ τῆς πολιτείας βιβλίῳ, μήτε ναοὺς δεῖν ποιεῖν μήτε ἀγάλματα· μηδὲν γὰρ εἶναι τῶν θεῶν ἄξιον κατασκεύασμα. De Antisthene Cynico idem l. c. V. p. 714: Ἀντισθένης . . . οὐδενὶ ἐοικέναι φησί (sc. θεόν)· διόπερ αὐτὸν οὐδεὶς ἐκμαθεῖν ἐξ εἰκόνος δύναται. De Heraclito Ephesio item Protr. p. 44. σὺ δὲ ἀλλ' εἰ μὴ προφητίδος ἐπακούεις, τοῦ γε σοῦ ἄκουσον φιλοσόφου τοῦ Ἐφεσίου Ἡρακλείτου, τὴν ἀναισθησίαν ὀνειδίζοντος τοῖς ἀγάλμασι· „καὶ ἀγάλμασι τουτέοισι εὔχονται, ὁκοῖον εἴ τις δόμοις λεσχηνεύοιτο[61]." Ac Xenophanes denique Eleates ap. Clem. Al. Strom. V. p. 714:

εις θεὸς ἔν τε θεοῖσι καὶ ἀνθρώποισι μέγιστος,
οὔτε δέμας θνητοῖσιν ὁμοίιος οὐδὲ νόημα.
ἀλλὰ βροτοὶ δοκέουσι θεοὺς γεννᾶσθαι . . . [ὁμοίους?],
τὴν σφετέρην ἐσθῆτά τ' ἔχειν φωνήν τε δέμας τε·
ἀλλ' εἴτοι χεῖράς γ' εἶχον βόες ἠὲ λέοντες,
ἢ γράψαι χείρεσσι καὶ ἔργα τελεῖν, ἅπερ ἄνδρες,
ἵπποι μέν θ' ἵπποισι, βόες δέ τε βουσὶν ὅμοιοι,
καί κε θεῶν ἰδέας ἔγραφον καὶ σώματ' ἐποίουν
τοιαῦθ', οἷόν πέρ κ' αὐτοὶ δέμας εἶχον ὅμοιον.[62]).

Itemque, si non omnes, qui deum ἀσώματον esse censuerunt[63]), — nam Plato publice quidem permisit diis simulacra poni[64]), et Socrates tam eos vituperat, qui nullum colant monumentum sacrum, quam qui lapidem quemvis sibi obvium venerentur[65]), — at certe plures etiam alii veterum Graecorum imagines et simulacra deorum repudiarunt[66]), quamquam Pythagorei veteres quid de simulacris senserint, dubium est. Plutarchus quidem tradit, Pythagoreorum de simulacris eandem fuisse atque Numae sententiam, et Numam addit Romanis interdixisse, ne simulacra diis ponerent humana specie carentibus[67]), ac sane Philolaus Pythagoreus, siquidem deum a ceteris omnibus rebus diversum, ἄτερον τῶν ἄλλων, dixit[68]) et deorum popularium nominibus nihil nisi ideas suas philosophicas significavit[69]), imagines deorum haud dubie non pluris fecit, quam Antisthenes, qui deum censuit nemini esse similem

---

[61]) Item Heraclitus ap. Orig. c. Cels. VII. p. 373: καὶ τοῖς ἀγάλμασι τουτέοισι εὔχονται ὁκοῖον εἴ τις τοῖς δόμοισι λεσχηνεύοιτο, οὔ τι γιγνώσκων θεοὺς οὐδ' ἥρωας οἵτινές εἰσιν. cf. Brandis l. c. I. p. 183.

[62]) Karsten. Xenophan. Reliq. p. 39. sqq. Brandis. l. c. I. p. 362. Cf. Clem. Al. Strom. VII. p. 841.

[63]) Cf. Not. 60.

[64]) Plato de Legg. X. extr.

[65]) Xenophon. Memor. I. 1, 14: τῶν τε γὰρ μαινομένων — τοὺς μὲν οὐθ' ἱερὸν οὔτε βωμὸν οὔτε ἄλλο τῶν θείων οὐδὲν τιμᾶν, τοὺς δὲ καὶ λίθους καὶ ξύλα τὰ τυχόντα καὶ θηρία σέβεσθαι.

[66]) Cf. Empedocl. ap. Ammon. in Aristot. I. de Interpr. f. 199. b. ed. Venet. 1545. (Brandis l. c. I. p. 224), Clem. Al. Coh. 15, 42.

[67]) Plutarch. Vit. Num. 8. ἔστι δὲ καὶ τὰ περὶ τῶν ἀφιδρυμάτων νομοθετήματα (sc. τοῦ Νουμᾶ) παντάπασιν ἀδελφὰ τῶν Πυθαγόρου δογμάτων· οὔτε γὰρ ἐκεῖνος αἰσθητὸν ἢ παθητόν, ἀόρατον δὲ καὶ ἀκήρατον καὶ νοητὸν ὑπελάμβανεν εἶναι τὸ πρῶτον· οὗτός τε διεκώλυσεν ἀνθρωποειδῆ καὶ ζωόμορφον εἰκόνα θεοῦ Ῥωμαίους νομίζειν. οὐδ' ἦν παρ' αὐτοῖς οὔτε γραπτὸν οὔτε πλαστὸν εἶδος θεοῦ πρότερον· ἀλλ' ἐν ἑκατὸν ἑβδομήκοντα τοῖς πρώτοις ἔτεσι ναοὺς μὲν οἰκοδομούμενοι καὶ καλιάδας ἱερὰς ἱστῶντες, ἄγαλμα δ' οὐδὲν ἔμμορφον ποιούμενοι διετέλουν· ὡς οὔτε ὅσιον ἀφομοιοῦν τὰ βελτίονα τοῖς χείροσιν, οὔτ' ἐφάπτεσθαι θεοῦ δυνατὸν ἄλλως ἢ νοήσει. Cf. not. 59.

[68]) Boeckh. Philol. p. 151.

[69]) Vid. pag. 8. not. 38.

ideoque negavit ex imagine posse cognosci [70]); sed Seneca Pythagoram censuisse dicit, alium animum h. e. meliorem [71]), fieri intrantibus templum deorumque simulacra ex vicino cernentibus et alicuius oraculi opperientibus vocem [72]); itemque notum illud praeceptum Pythagoricum: *ϑεοῦ τύπον μὴ ἐπίγλυφε δακτυλίῳ* [73]), Jamblicho quidem de diis humana specie carentibus interpretandum [74]), sed Porphyrio, quem Eusebius pro simulacris apologiam scripsisse tradit [75]), non aliorsum spectare videtur, nisi ad vetandum, ne secreta Pythagoreorum de deo doctrina profanetur [76]). Sed quidquid Pythagorei vetustissimi de simulacris statuerunt, Dium certe ac Pempelum, Platonis compilatorem, praeter quos inter dubios Pythagoreos nemo simulacrorum mentionem fecit, vidimus simulacra non modo non odisse, sed multo pluris aestimasse, quam Xenophanem, Heraclitum, Antisthenem, Zenonem Stoicum, alios, quorum scripta ad hunc diem nemo Judaeis vindicavit, et a Gruppio utrumque nulla alia ratione in iconomachorum numero reponi, nisi quod fragmenta eorum perperam interpretatus est et loci Platonici, quem Pempelus Dorice vertit, ignarus fuit. Quare de simulacris non magis, quam de deo, Judaica est fragmentorum doctrina existimanda.

Sed haec hactenus. Reliqua Judaicae doctrinae vestigia, quae Gruppius in Pythagoreorum fragmentis reperisse sibi visus est, data occasione alio tempore perlustraturi sumus. Sed videtis jam nunc, Commilitones humanissimi, quam longe vir ceteroquin doctus et ingeniosus in examinanda fragmentorum Pythagoricorum fide a vero aberraverit: quo uno exemplo Vos monitos velim, ut quum in ceterorum, tum in sacrorum librorum critica ab omni temeritate caveatis. Valete et favete!

---

70) l. c. ap. Clem. Al. Strom. V. p. 714.

71) Cf. Cic. de Legg. I. 11. Pythag. ap. Plut. de superstit. p. 102: *βέλτιστοι γινόμεϑα πρὸς τοὺς ϑεοὺς βαδίζοντες.* Orell. Opusc. Gr. sent. I. p. 44. 468.

72) Senec. Epist. 94.

73) Jambl. Protr. c. 21. Diog. Laert. VIII. 17. Porphyr. V. P. 43.

74) Jambl. l. c. *φιλοσόφει καὶ ἀσωμάτους πρὸ παντὸς ἡγοῦ ϑεοὺς ὑπάρχειν . . . μὴ νόμιζε δὲ μορφαῖς αὐτοὺς κεχρῆσϑαι ὅσαι εἰσὶ σωματικαί· μηδὲ προσδέχεσϑαι ὑποστάσει ὑλικῇ καὶ οἷον δεσμῷ ὑλικῷ σώματι, ὥσπερ τὰ ἄλλα ζῶα.*

75) Cf. Valckenaer. de Aristob. Jud. p. 83.

76) Porphyr. l. c. *ϑεῶν τε εἰκόνας ἐν δακτυλίοις μὴ φορεῖν, τουτέστι τὴν περὶ ϑεῶν δόξαν καὶ λόγον μὴ πρόχειρον μηδὲ φανερὸν ἔχειν μηδ᾽ εἰς πολλοὺς φέρειν.*

# LECTIONES.

## A. ORDINIS THEOLOGICI.

MICH. JOS. KRUEGER, Dr. P. P. O. h. t. DECANUS.

I. Ezechielem prophetam interpretabitur diebus Martis, Jovis et Saturni h. IX—X.
II. Epistolas catholicas explicabit diebus Mercurii et Veneris hora III—IV.
III. Post introductionem generalem in biblia sacra artis criticae et hermeneuticae biblicae principia docebit diebus Lunae, Mercurii et Veneris hora IX—X.

ANDR. MENZEL, Lic. P. P. E.

I. Doctrinam christianam de Deo tractabit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis hora X—XI.
II. Introductionem in studium universae theologiae tradet diebus Lunae et Jovis hora II—III, et die Veneris h. X—XI.
III. Repetitiones dogmaticas moderabitur die Saturni hora X—XI.

ANT. PASCHKE, Lic.

I. Historiam ecclesiae christianae aevi primi exponet diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis hora VIII—IX.
II. Jus canonicum tradet diebus Veneris et Saturni hora VIII—IX, Mercurii et Jovis hora II—III.
III. Ethicam christianam docere perget diebus Lunae et Martis hora III—IV.

## B. ORDINIS PHILOSOPHICI.

LAUR. FELDT, Dr. P. P. O. h. t. DECANUS.

I. Historiam et naturam Disciplinarum mathematicarum inde ab antiquo aevo usque ad nostra tempora adumbrabit dd. Lunae et Jovis hora XI—XII.
II. Theoriam generalem linearum et superficierum curvarum docebit dd. Lunae et Jovis hora II—III.

III. Physicen experimentalem docebit, et conversatorium de rebus physicis instituet dd. Martis et Veneris hora XI—XII.

IV. Astronomiae elementa ita explicabit, ut ab iis etiam, qui mathesi sublimiori discendae non dederunt operam, intelligi possint, diebus Mercurii et Veneris hora II—III.

CAROL. BIESTER, Dr. P. P. O. Des.

I. Taciti vel Historias vel Germaniam interpretabitur diebus Lunae, Martis et Jovis hora X—XI.

II. Minutii Felicis Octavium explicabit diebus Mercurii et Veneris hora X—XI.

III. Euripidis Phoenissas tractabit diebus Lunae, Martis et Jovis hora II—III.

IV. Thucydidis librum II diebus Mercurii et Saturni hora II—III.

MAX. TRUETSCHEL, Dr. P. P. O. Des.

I. Logicam docebit quater per hebdomadem diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis hora VIII—IX.

II. Metaphysicam docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Veneris hora vespertina V—VI.

III. Metaphysicae Aristoteleae summa capita offert interpretanda bis ber hebdomadem horis definiendis.

IV. Exercitationes examinatorias et repetitorias instituet semel per hebdomadem hora definienda.

FRANC. BECKMANN, Dr.

I. Antiquitatis historiam exponet quater per hebdomadem hora VI—VII.

II. Praecipua Schilleri dramata interpretabitur ter per hebdomad. horis definiendis.

III. Historiam Varmiae enarrabit bis per hebdomadem hora VI—VII.

IV. De praecipuis historicis tam veteribus quam recentioribus disseret bis per hebdomadem horis definiendis.



# STIPENDIUM SCHEILLIO-BUSSIANUM.

Quaestio a Lyceo Regio Hosiano ad certamen literarium anni MDCCCLII—III proposita:

„De Celso philosopho veritatem christianam impugnante — sermone latino.“

Praemium constitutum est XXI Imperialium. Tempus exhibendarum scriptionum terminatum est d. 1. Jul. MDCCCLIII.